

ks. Piotr Łabuda

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Wiara w listach pasterskich św. Pawła Apostoła

„Ani Qumran, ani Jan Chrzciciel, ani żaden z ruchów zelockich nie stawił żadnych wyraźnych wymagań w kwestii wiary”. W przeciwieństwie do nich, „chrześcijaństwo jest wyjątkowym wydarzeniem wiary”¹. *Wiara* i *wierzyć* to słowa najczęściej powtarzane w listach św. Pawła. Apostoł bowiem używa rzeczownika *pistis* 142 razy, podczas gdy we wszystkich innych nowotestamentalnych tekstach wyraz ten pojawia się w sumie 101 razy. Św. Paweł 54 razy stosuje też czasownik *pisteuo* (wierzyć) oraz przymiotnik *pistos* (wierny, godny zaufania), który występuje u niego 33 razy. Zatem w pełni uzasadniona wydaje się opinia, iż wiara odgrywała niezwykle ważną rolę w teologicznej myśli św. Pawła Apostoła, co zdaje się mieć przełożenie w jego wypowiedziach.

Niniejsze opracowanie jest próbą ukazania roli i znaczenia wiary, u początku chrześcijaństwa, znajdujących swe odbicie w pismach Apostoła Narodów. W sposób szczególny zaś analizie zostanie poddany obraz wiary wyłaniający się z listów pasterskich, gdzie wiara wydaje się być rozumiana nie tyle jako pełne ufnosci przyłgniecie do Chrystusa, czy jako żywa więź z Chrystusem, ale jako doktryna — depozyt wspólnoty uczniów Chrystusa².

¹ O. Becker, O. Michel, *Faith*, [w:] *New international dictionary of New Testament theology. Volume 1: A-F*, red. C. Brown, Carlisle 1975, s. 599, 605.

² Szerzej: R. W. Wall, *The function of the Pastoral Letters within the Pauline canon of the New Testament: A Canonical Approach*, [w:] *The Pauline canon*, red. S. E. Porter, Leiden 2004, s. 27–44.

1. Wiara jako żywa więź ze zbawiającym Chrystusem

Wiara jako dar łaski Bożej

Dla Pawła stawanie się chrześcijaninem dokonuje się przez przyjęcie wiary (zob. Rz 1, 16; 1 Kor 1, 21). Jednak owo przyjęcie nie może być jedynie doświadczeniem o charakterze powierzchownym. W jego przekonaniu przyjęcie wiary musi się dokonać w głębi serca. Stąd też pełne mocy stwierdzenie w Liście do Rzymian: „Jeżeli więc ustami swoimi wyznasz, że **Jezus jest Panem**, i w sercu swoim uwierzysz, że Bóg Go wskrzesił z martwych — osiągniesz zbawienie. Bo sercem przyjęta wiara prowadzi do usprawiedliwienia, a wyznawanie jej ustami — do zbawienia” (Rz 10, 9). „Uznanie Jezusa jako Pana jest nieodłącznym elementem wiary chrześcijańskiej wraz z uznaniem cudu Jego zmartwychwstania”³. Bóg objawił swoje zbawcze działanie w Chrystusie dla zbawienia grzeszników. On to wskrzesił Jezusa Chrystusa z martwych. Zmartwychwstanie zapoczątkowało nowy czas.

W nauce św. Pawła Apostoła wiara ma dwa aspekty: negatywny i pozytywny — zbawczy. Na negatywny składa się kilka zasadniczych pojęć, takich jak Prawo, grzech, ciało, śmierć, gniew, uczynki. Tym pojęciom apostoł przeciwstawia: Chrystusa, sprawiedliwość, ducha, życie, łaskę i wiarę. Listę pojęć negatywnych otwiera Prawo z jego skutkami, które starano się zwyciężyć i wypełnić przez uczynki. Wykaz pojęć zbawczych otwiera Chrystus, a kończy wiara, która łączy nas skutecznie z Chrystusem, z Jego dziełem zbawczym i owocami tego dzieła.

Nade wszystko wiara jest odpowiedzią na objawienie, a nie odkryciem nowej wiedzy⁴. Zakłada uznanie faktu, że jesteśmy grzesznikami, a przez to jesteśmy niezdolni do porzucenia zła i czynienia dobra. Dla Pawła wiara zakłada zarówno fakt uznania własnej grzeszności, jak i dar Bożego przebaczenia, jaki przyniosła śmierć Jezusa Chrystusa. Kwestia wiary łączy się także z uznaniem niemożności osiągnięcia zbawienia własnymi siłami oraz prawdy, iż Bóg dokonał w tym zakresie wszystkiego, co konieczne. „Dobra Nowina” jest „mocą Bożą ku zbawieniu dla każdego wierzącego”

³ R. Bultmann, *pisteuo*, TDNT VI, s. 209.

⁴ Szerzej: E. C. Blackman, *faith, faithfulness*, [w:] *The interpreter's dictionary of the Bible. Volume 2: E-J*, red. G. A. Buttrick, New York-Nashville 1962, s. 222–234.

(Rz 1, 16). Ci, którzy wierzą, uznali swoją grzeszność, otworzyli się na łaskę Bożą i stali się ludem Chrystusa. Na zbawienie bowiem nie można zasłużyć. Trzeba je przyjąć jako dar łaski. Trzeba ufać — pokładać wiarę w Bogu⁵.

Podkreślając nieużyteczność nakazów Prawa w nowej ekonomii zbawienia, Apostoł Paweł wskazuje także, iż zbawienie nikomu się nie należy, iż jest to łaska Boża, którą się otrzymuje poprzez wiarę (por. Rz 4, 4–8). Wiara powinna być czynna (por. Ga 5, 6), jednak chrześcijanin nie może się ani „chlubić” ze swej sprawiedliwości, ani opierać się na własnych uczynkach. Zawsze winien pamiętać, iż to Bóg jest „w nim sprawcą i chcenia, i działania” (Flp 2, 13). Stąd też każdy uczeń Chrystusa winien się troszczyć o swoje zbawienie „z bojaźnią i drżeniem” (Flp 2, 13), ale też z pełną radości ufnością (por. Rz 5, 1–1).

Abraham wzorem

Prototypem i wzorem osoby wierzącej dla św. Pawła jest wiara Abrahama, który jest nazwany „Ojcem nas wszystkich przed obliczem Boga” (Rz 4, 16–17), który „wbrew nadziei uwierzył nadziei i nie zachwiał się w wierze” (Rz 4, 18). On żył wiarą, której jedyną treścią był Bóg. W Liście do Rzymian Paweł podkreśla, iż Abraham uwierzył słowu Bożemu; uwierzył Bożej obietnicy; uwierzył, że Bóg tak uczyni, jak powiedział. Wiara ta została mu policzona za sprawiedliwość. Wiarą Abrahama było oparcie się na słowie Bożym, które doprowadziło patriarchę do bliskości z Bogiem. Pisząc w Liście do Rzymian o wierze Abrahama Paweł przytacza powiedzenie rabiniczne: „Co zostało napisane o Abrahamie, to również jest napisane o jego potomstwie”. Obietnica dana Abrahamowi, odnosi się również do jego dzieci. A zatem skoro wsparcie się na słowie Bożym doprowadziło Abrahama do społeczności z Bogiem, to to samo może stać się z każdym, kto będzie naśladował wiarę patriarchy. To bowiem

⁵ Podstawowa nauka o usprawiedliwieniu zawarta jest w Rz 3, 24–26 oraz w Ga 2, 16. Z treści Rz 3, 24–26 należy wyodrębnić następujące tezy: usprawiedliwienie jest łaską i dokonuje się darmo. Usprawiedliwienie dokonuje się na podstawie wiary w zbawczą śmierć Jezusa na krzyżu. Usprawiedliwienie dokonało się zasadniczo raz na zawsze przez odkupienie w Chrystusie Jezusie. W przekazie zaś Ga 2, 16 Paweł podkreśla, że usprawiedliwienia nie osiąga się za pomocą uczynków, ale przez wiarę w Jezusa Chrystusa.

nie Prawo, ale ufna wiara ustanawia właściwe stosunki między Bogiem a człowiekiem.

Chrystocentryzm wiary

Centrum wiary uczniów Mistrza z Nazaretu, za którą to wiarę dostąpią oni usprawiedliwienia jest Jezus Chrystus, „który został wydany za nasze grzechy i wskrzeszony z martwych dla naszego usprawiedliwienia” (Rz 4, 25). W teologicznej myśli św. Pawła fundamentem wiary uczniów Jezusa Chrystusa jest chrystocentryzm. Wspólna ze Starym Testamentem jest myśl, iż wiara polega na pełnym zaufaniu Bogu i Jego obietnicom. Nowością jest skupienie się wiary na Dobrej Nowinie o ukrzyżowanym i zmartwychwstałym Jezusie Chrystusie (por. Rz 10, 9). Tajemnicą Jezusa Chrystusa — szczególnie w Jego śmierci i zmartwychwstaniu — jest szczytem zbawczego działania Boga. Z tą tajemnicą wiąże się także uznanie Jezusa jako Pana, obejmującego całą chrześcijańską egzystencję (por. Rz 1, 17). Uznanie, że Jezus jest Panem (por. Rz 10, 9), zasadza się na wierze, iż Bóg wskrzesił Go z martwych. Wyznanie, czyli przyjęcie egzystencjalne Chrystusa jako Pana w chrześcijańskim życiu, równa się wierze. Wiara zatem jednoczy chrześcijan z Panem. Stanowi pełnię zjednoczenia z Nim (por. Rz 6, 11), „w sprawiedliwości Bożej” (Rz 6, 18) i „w Duchu” (Rz 8, 9)⁶. Chrześcijanie wierzą w Boga, który wskrzesił ukrzyżowanego Jezusa z martwych i przez Jezusa Chrystusa wszystkim wierzącym otworzył bramy do życia. Ktokolwiek przyjmuje Ewangelię o śmierci Jezusa i Jego zmartwychwstaniu, przyjmuje ją jako obietnicę Boga „który usprawiedliwia grzesznika, któremu wiara jest poczytana ku sprawiedliwości” (Rz 4, 5)⁷.

Wiara, w ujęciu św. Pawła Apostoła, jest łaską wysłużoną człowiekowi przez miłość Syna Bożego. Wiara jest darem Bożym, którego udziela Ojciec, Syn i Duch Święty. Jest także postawą człowieka wobec Boga i ludzi⁸. Usprawiedliwienie zaś wierzącego dokonuje się przez wiarę w Jezusa

⁶ Por. H. Langkammer, *Wiara i wyznanie. Teksty biblijne i ich orędzie*, Wrocław 2013, s. 61.

⁷ W tym duchu też Apostoł Paweł pisze do wspólnoty w Tesalonice: „Jeśli bowiem wierzymy, że Jezus naprawdę umarł i zmartwychwstał, to również tych, którzy umarli (dosłownie w tekście greckim: zasnęli) w Jezusie, Bóg wyprowadzi wraz z Nim” (2 Tes 4, 14).

⁸ Por. E. Szymanek, *Wiara jako przedmiot nauczania wg św. Pawła*, „Ruch Biblijny

Chrystusa, który wyzwala nas spod mocy Prawa, niweczy w nas grzech oraz daje nowe życie w Chrystusie (por. Ga 2, 16–21).

Wiara zatem w tym kontekście jest uzmysłowieniem sobie unii z Chrystusem, którą Paweł tak wyraża: „Tak i wy rozumieście, że umarliście dla grzechu, żyjecie zaś dla Boga w Chrystusie Jezusie” (Rz 6, 11). A zatem nawrócenie wypływa z wiary i domaga się jej. Podobnie także i świadomość o życiu dla Boga w Chrystusie jest postulatem wiary. Stąd też wyznanie apostoła „Teraz zaś już nie ja żyję, lecz żyje we mnie Chrystus. Choć nadal prowadzę życie w ciele, jednak obecne życie moje jest życiem wiary w Syna Bożego, który umiłował mnie i samego siebie wydał za mnie” (Ga 2, 20). Wiara w tajemnicę śmierci i zmartwychwstania Chrystusa łączy się z wiarą w zmartwychwstanie wierzących: „Jeżeli bowiem wierzymy, że Jezus umarł i zmartwychwstał, to musimy wierzyć, że Bóg przyprowadzi także zmarłych razem z Nim” (1 Tes 4, 14).

Cennym uzupełnieniem kwestii wiary, która jest dla nas darem Boga, jest tekst Listu św. Jakuba (szczególnie Jk 2, 14–26), w którym obok wiary zostaje podkreślona także konieczność czynienia uczynków — działania uczniów Chrystusa. Pamiętać jednak należy, iż św. Jakub nie analizuje dokładnie stosunku wiary do „uczynków” przed „usprawiedliwieniem” (por. Rz 3, 28; Ga 2, 16), lecz podaje wskazania o charakterze parenetycznym. Prawdziwy uczeń Chrystusa winien być aktywny; jego zaś wierze winny towarzyszyć czyny, gdyż w jedyne Boga wierzą także i demony (por. Jk 2, 19). Sama wiara zatem, wskazuje św. Jakub — nie wystarcza. Konieczna jest także postawa. Prawdziwa wiara manifestuje się w cierpliwości (por. Jk 1, 3), w czynnej miłości bliźniego (por. Jk 2, 15–17), w gościnności (por. Jk 2, 25). O prawdziwej wierze świadczą także nieustanny kontakt z Bogiem w tajemnicy ufnej modlitwy (por. Jk 1, 6; 5, 15) oraz w pobożności (por. Jk 1, 27; 2, 22).

2. Kwestia wiary w listach pasterskich

W świetle nauki św. Pawła o wierze, interesujące są jego wskazówki zawarte w tzw. listach pasterskich. Podkreśla on w nich rolę pasterzy Kościoła, którzy winni być stróżami wiary, jednocześnie zaznacza również, że są oni odpowiedzialni za przekazywanie depozytu wiary.

Tak zwane „listy pasterskie”

Od XVIII wieku trzy listy — 1 i 2 List do Tymoteusza oraz List do Tytusa określane są mianem listów pastoralnych — listów pasterskich⁹. U źródeł tego określenia listów leży fakt, iż wszystkie te trzy pisma zawierają wskazania dotyczące sprawowania urzędu pasterskiego i kierowane były do przełożonych wspólnoty, tj. do Tymoteusza i Tytusa. Paweł Apostoł przekazuje wskazania swoim współpracownikom, jak również i ich kontynuatorom, licząc się ze swoim bliskim odejściem.

Tomasz z Akwinu, pisząc o Pierwszym Liście do Tymoteusza, stwierdza: „List ten jest jakby regułą pastoralną przekazaną Tymoteuszowi przez Apostoła”. Natomiast we wstępie do Drugiego Listu do Tymoteusza pisze: „W Pierwszym Liście udziela Tymoteuszowi wskazówek odnośnie porządku kościelnego, a w Drugim zajmuje się opieką pastoralną, która powinna być tak wielka, aby raczej wybrać śmierć męczeńską za sprawą opieki nad trzodą”. Miano listów pasterskich przyłgnęło do tych pism od 1726 roku, od wykładu Pawła Antona, w którym nadał on tym pismom właśnie taki tytuł: „listy pasterskie”¹⁰.

Adresowane do „pasterzy wspólnot” listy mają specyficzną formę parenezy, zawierającej wskazania odnoszące się do spraw związanych z życiem Kościoła. W listach pasterskich po raz pierwszy pojawiają się elementy prawno-kościelne. Mamy w nich wskazania i pouczenia dotyczące tak zasad postępowania społecznego (por. 1 Tm 2, 1–3.10; 5, 3–6, 2; Tt 2, 1–3, 7), jak również normy postępowania indywidualnego, ujęte w katalogi cnót i wad (por. 1 Tm 1, 9n; 3, 2n8; 6, 11; 2 Tm 2, 22; 3, 2–5; Tt 2, 1–10). Znamienne jednak jest to, iż w listach tych apostoł nie tworzy nowych norm, ale posługuje się normami już istniejącymi we wspólnocie Kościoła. Na mocy apostołskiego autorytetu Pawła jak również autorytetu pasterzy gmin autor listów nadaje tym normom charakter normatywny i obowiązujący w życiu wspólnoty Kościoła.

Wraz ze wskazaniem odnoszącym się do życia kościelnego zostaje ujęta w formę prawd doktrynalnych głoszona Ewangelia. Prawdy te zostają określone mianem „zdrowej nauki”, która obejmuje zarówno całość wiary chrześcijańskiej, jak i prawidłową praktykę kościelną wpływającą z zasad dogmatycznych. Kerygmat w listach pasterskich jest

⁹ Por. A. Paciorek, *Paweł Apostoł. Pisma*, cz. II, Tarnów 2004, s. 51.

¹⁰ Por. W. Barclay, *Listy do Tymoteusza*, Poznań 2002, s. 3–4.

rozumiany jako „słowo godne zaufania”. Pasterz winien posługiwać się właśnie tym słowem godnym zaufania. Stąd też Paweł przypomina mu je w krótkich zwrotach, łatwych do zapamiętania i do przekazywania. Pasterz zatem ma gotowe sformułowania wiary. On w głównej mierze jest odpowiedzialny za jakość i gorliwość powierzonej jego trosce wspólnoty. Stąd też upomnienia i wskazówki apostoła, by pasterze godnie sprawowali swój urząd.

Listy pasterskie są świadectwem, iż dotychczasowy charyzmatyczny profil Kościoła wszedł w okres stabilizacji. Stąd też nastąpiła konieczność uporządkowania najważniejszych spraw doktrynalnych, dyscyplinarnych oraz określenie norm dotyczących sprawowania urzędów. Dlatego listy pastoralne podają te zasady. W skład ogólnej nauki listów wchodzi określenie urzędów i ich struktura. Listy pasterskie podają także ważne wskazówki dla życia wiernych w Kościele. Wszystkie te tematy: tradycja i sukcesja apostołska, urząd i eklezjologia oraz wskazania dotyczące zasad chrześcijańskiej egzystencji wiernych otrzymują motywację teologiczną. Tertulian stwierdza, że Paweł Apostoł napisał „dwa listy do Tymoteusza i jeden do Tytusa, które zostały zredagowane z uwagi na stan Kościoła (*de ecclesiastico statu*)”. Potwierdzenie słów Tertuliana można znaleźć w Pierwszym Liście do Tymoteusza, gdy Paweł Apostoł, podając cel powstania przesłania, stwierdza, iż pisze list, „abyś wiedział, jak należy postępować w domu Bożym, który jest Kościołem Boga żywego” (1 Tm 1, 15)¹¹.

Przyczyny kodyfikacji

Być może powodem kodyfikacji wiary — powodem formowania się *credo*, były rodzące się herezje — początki gnostycyzmu¹². Powstające herezje zagrażały bytowi wspólnoty uczniów Chrystusa. Na podstawie listów pasterskich można stwierdzić, iż owe gnostyckie wspólnoty charakteryzowały się szczególnie rozumowym roztrząsaniem kwestii wiary. Paweł stwierdza, iż ludzie ci wywoływali spory (por. 1 Tm 1, 4); spierali się o słowa (por. 1 Tm 6, 4); treścią ich dysput były głupie i niedorzeczne rozpra-

¹¹ Szerzej: J. D. Miller, *The Pastoral Letters as composite documents*, Cambridge 1997, s. 1–18.

¹² Por. G. W. Knight, *The faithful sayings in the Pastoral Letters*, Kampen 1968; R. A. Campbell, *Identifying the faithful sayings in the Pastoral Epistles*, „Journal for the Study of the New Testament” 54 (1994), s. 73–86.

wy, wywołujące nieporozumienia (por. 2 Tm 2, 23). Apostoł wskazuje, iż należy unikać tych niedorzecznych rozpraw, genealogii, sporów i kłótni o Prawo (por. Tt 3, 9). Pozorując pobożność i znajomość Boga, rozpowszechniają bowiem fałszywe nauki, prowadząc innych do zguby (por. 2 Tm 3, 5; Tt 1, 16). Paweł podkreśla, iż dociekania takich ludzi są pustą i bezwartościową gadaniną (por. 2 Tm 2, 16). Zajmują się tym — jak się wydaje — głównie judeochrześcijanie (por. Tt 1, 10). Te polemiki i kontrowersje przynoszą więcej szkody niż pożytku (por. 2 Tm 2, 14.23). Wszystkie te wskazania wydają się potwierdzać, iż powstająca herezja gromadziła pseudointelektualistów wspólnoty. Gromadziła ludzi pysznych i zarozumiałych (por. 1 Tm 6, 4), którzy zapewne uważali się za lepszych od innych. Stąd też Paweł podkreśla w listach pasterskich, iż „łaska Boga niesie zbawienie wszystkim ludziom” (Tt 2, 11). Uczy, iż Bóg chce, aby wszyscy ludzie byli zbawieni i doszli do poznania prawdy (por. 1 Tm 2, 4).

Być może wykrzywiający prawdę Ewangelii ludzie próbowali uczynić wiarę chrześcijańską własnością jedynie wybranej grupy, wbrew prawdziwej wierze, głoszącej wszystkim objawiającą miłość Boga. Te działające we wspólnotach Kościoła grupy z jednej strony cechowały się ascetyzmem; ludzie ci próbowali bowiem ustanawiać prawa pokarmowe, zapominając, że wszystko, co Bóg stworzył, jest dobre (por. 1 Tm 4, 4–5). Być może wskazywali na niektóre rzeczy jako nieczyste zapominając, że dla czystych wszystko jest czyste (por. Tt 1, 15). Nie jest wykluczone, że również samą płciowość człowieka uważali oni za nieczystą i poniżali życie małżeńskie, próbując żonatych nakłaniać do rozwodów. Stąd też pouczenia Pawła w Tt 2, 4, by starsze kobiety „pouczały młode kobiety, jak mają kochać mężów, dzieci, jak mają być rozumne, czyste, gospodarne, dobre, poddane swym mężom”. Z drugiej jednak strony wydaje się, iż w ramach powstających wspólnot heretyckich rodziła się też niemoralność. Apostoł stwierdza bowiem, iż ludzie ci nachodzili prywatne domy i uwodzili „kobietki obciążane grzechami, powodowane pożądaniem różnego rodzaju” (2 Tm 3, 6). Twierdzili, że znają Boga, ale zapierali się Go swoimi czynami (por. Tt 1, 16). Byli zdecydowani narzucać się ludziom i zarabiać pieniądze na swoich fałszywych naukach. Zysk dla nich był pobożnością (por. 1 Tm 6, 5). Nauczali i zwodzili ludzi dla zwykłych korzyści (por. Tt 1, 11). A zatem do wspólnoty uczniów Chrystusa wnikał niechrześcijański ascetyzm jak również postawy niemoralne. Heretycy wyróżniali się słowami, baśniami (częzą gadaniną) i rodowodami (genealogiami). Paweł określa

ich jako pełnych światowej gadaniny i przeciwstawnych twierdzeń (por. 1 Tm 6, 20), jako zajmujących się bez końca rodowodami (genealogiami; 1 Tm 1, 4 i Tt 3, 9), jako tworzących baśnie i mity (por. 1 Tm 1, 4 i Tt 1, 14).

Wydaje się, iż owi heretycy nawiązywali do żydowskiego legalizmu. Wśród nich znajdowali się wyznawcy z obrzezania (por. Tt 1, 10). Chcieli oni przywrócić właściwą pozycję nauczycielom zakonu (por. 1 Tm 1, 7); narzucali ludziom żydowskie baśnie i nakazy ludzkie. Heretycy ci zaprzeczali zmartwychwstaniu ciała.

Początki *credo*

Powstające nowe heretyckie ugrupowania sprawiły, iż we wspólnocie chrześcijan zaczęto ustalać prawdy wiary. W opinii części komentatorów właśnie w listach pasterskich można znaleźć początki formowania się *credo*, oficjalnego wyznania wiary wspólnoty uczniów Jezusa Chrystus. Słowo *wiara* zatem zaczyna zmieniać swoje znaczenie. Wcześniej bowiem *wiara* była wiarą w osobę, była związkiem miłości, zaufania i posłuszeństwa Jezusowi Chrystusowi. W przekazie zaś listów pasterskich wiara ta przekształca się w wiarę w wyznanie, czyli przyjęcie zespołu zdań wyrażających prawdę wiary¹³.

Takie spojrzenie na wiarę widać, gdy Paweł ostrzega, iż w ostatnich dniach niektórzy odpadną od wiary i skłonią się ku nauce demonów (por. 1 Tm 4, 1); gdy Apostoł wskazuje, że dobry sługa Jezusa Chrystusa ma karmić się słowami wiary i dobrej nauki (por. 1 Tm 4, 6), heretycy zaś są ludźmi o spaczonym umyśle, którzy nie zdali egzaminu z wiary (por. 2 Tm 3, 8). Wreszcie Paweł poucza Tytusa, iż jego obowiązkiem jest karcić ludzi, aby wytrwali w zdrowej wierze (por. Tt 1, 13).

Na rozumienie wiary jako zespołu zdań wyrażających pewne prawdy wskazują sformułowania typowe tylko dla listów pasterskich. Paweł zachęca Tymoteusza, aby strzegł „tego dobra, które mu powierzono” (2 Tm 1, 14), gdzie określenie *które ci powierzono* jest tłumaczeniem greckiego *parathete*, oznaczającego depozyt finansowy złożony u wiarogodnej osoby. Zatem zamiast pierwotnej, ścisłej, osobistej więzi z Jezusem Chrystusem, jak to było w pierwszych radosnych dniach Kościoła, wiara stawała się przyjęciem określonego wyznania wiary, określonego i uznanego przez wspólnotę Kościoła depozytu. Być może z takim wyznaniem

¹³ Por. F. Young, *The theology of the Pastoral Letters*, Cambridge 1994, s. 56.

wiary mamy do czynienia w 1 Tm 3, 16: „Ten, który objawił się w ciele, usprawiedliwiony został w Duchu ukazał się aniołom, ogłoszony został poganom, znalazł wiarę w świecie, wzięty został w chwale” (1 Tm 3, 16). Kompozycja bowiem tego fragmentu może wskazywać, że był on przeznaczony do recytacji. Podobny fragment w 2 Tm 2, 8: „Pamiętaj na Jezusa Chrystusa, potomka Dawida! On według Ewangelii mojej powstał z martwych” (2 Tm 2, 8) brzmi, jak przypomnienie jakiegoś zdania z ogólnie przyjętego wyznania wiary.

Listy pasterskie są niewątpliwie świadectwem, iż we wspólnocie pierwotnego Kościoła nadszedł czas definiowania prawd wiary. Nadeszły dni podkreślenia potrzeby ustalonego wyznania wiary. Wiara rozumiana jako żywa więź z Chrystusem, choć rzecz jasna nadal taką była w swojej istocie, stała się bardziej wiernością wobec oficjalnego *credo*. Podstawową zaś troską pasterzy stało się nie tyle zadanie ewangelizowania, co bardziej zachowywanie depozytu i wierne przekazywanie go. Wiara stała się doktryną.

Credo listów pasterskich

Z ważniejszych prawd chrześcijańskiego *credo* zapisanych na kartach listów pasterskich należy wymienić¹⁴ Pawłowe podkreślenie jedyności Boga¹⁵. Bóg jest jeden. Jest Panem i Królem nieśmiertelnym i niewidzialnym, zamieszkującym niedostępną światłość, „którego żaden z ludzi nie widział ani nie może zobaczyć” (1 Tm 6, 16; por. 1 Tm 1, 17). Znamiennym jest, iż w adresie każdego listu pasterskiego Bóg zostaje nazwany „Ojcem”: „Łaska, miłosierdzie, pokój od Boga Ojca i Chrystusa Jezusa, naszego Pana!” (1 Tm 1, 2). Bóg jest także określony Stworzycielem wszystkiego, co istnieje. Odnosząc się do nauk heretyków kwestionujących związki małżeńskie i pokarmy, stwierdza: „Bóg stworzył, aby je przyjmowali z dziękczynieniem wierzący i ci, którzy poznali prawdę. Ponieważ wszystko, co Bóg stworzył, jest dobre, i niczego, co jest spożywa-

¹⁴ Por. A. Paciorek, *Paweł Apostoł...*, dz. cyt., s. 65–71.

¹⁵ Warto odnieść się także do Dz 14, 15–17 oraz 17, 22–31, gdzie Paweł podkreśla, iż Bóg nie jest ograniczony żadnym miejscem, niczego też od człowieka nie potrzebuje, gdyż to On daje życie każdemu. Bóg stworzył pierwszego człowieka, z którego wywodzi się cała ludzkość. On rządzi ludzkością i wyznacza jej losy. Wszelkie obrażenia Boga w postaci obrazów są dziełem człowieka. Bóg rzecz jasna może być poznany przez dzieła, które sam stworzył. Por. E. Szymanek, *Wiara jako przedmiot nauczania...*, dz. cyt., s. 221.

ne z dziękczynieniem, nie należy odrzucać” (1 Tm 4, 3–4). Bóg jest pełen dobroci i miłości. „Pragnie, aby wszyscy ludzie byli zbawieni i doszli do poznania prawdy” (1 Tm 2, 4). I dalej wskazuje, iż „jeden jest Bóg, jeden też pośrednik między Bogiem a ludźmi, człowiek, Chrystus Jezus, który wydał siebie samego na okup za wszystkich jako świadectwo we właściwym czasie” (1 Tm 2, 5–6). W duchu przesłania wcześniejszych swoich pism Paweł podkreśla, iż Bóg zbawił człowieka nie ze względu na nasze czyny, ale dzięki swej łasce i miłosierdziu. Stąd też rozpoczynając Pierwszy List do Tymoteusza apostoł podkreśla, iż Bóg jest Zbawicielem i naszą jedyną nadzieją (por. 1 Tm 1, 1).

W listach pasterskich Paweł przekazuje też pouczenia dogmatyczne dotyczące osoby Jezusa Chrystusa, przez którego dostępujemy zbawienia ofiarowanego człowiekowi przez Boga. Jezus Chrystus bowiem „przyszedł na świat, aby zbawić grzeszników” (1 Tm 1, 15). Jako człowiek jest pośrednikiem pomiędzy Bogiem i ludźmi: „Jeden też pośrednik między Bogiem a ludźmi, człowiek, Chrystus Jezus, który wydał siebie samego na okup za wszystkich jako świadectwo we właściwym czasie” (1 Tm 2, 5–6). Jezus jest tym, „który przezwyciężył śmierć, a na życie i nieśmiertelność rzucił światło przez Ewangelię” (2 Tm 1, 10). Na równi z Bogiem przysługują Mu takie określenia, jak *Zbawca* i *Pan*. Określenie *wielki Bóg* odnosi się do Niego albo do Pierwszej Osoby Boskiej (por. Tt 2, 13). W określonym czasie pojawi się jako Sędzia żywych i umarłych. Do swego królestwa przyjmie wybranych Boga. Wtedy spełni się nasza błogosławiona nadzieja i otrzymamy życie wieczne.

Kolejnym ważnym tematem listów pasterskich jest kwestia Kościoła, który w przekazie św. Pawła jest domem Boga żywego, jest „filarem i podporą prawdy” (1 Tm 3, 15). Znamienne jest to, iż określenia *filar* i *podpora* odnoszone mogą być tak do Kościoła, jak i do osoby samego Tymoteusza. Warto pamiętać, iż w Ga 2, 9 obrazowym określeniem *filar* (gr. *stylos*) zostają opisani apostołowie Jakub, Kefas i Jan — to na nich wspiera się powaga Kościoła jerozolimskiego. Podobnie jest w apokaliptycznym obrazie Ap 3, 12, bezimienny zwycięzca w Kościele Boga żywego przedstawionego w obrazie świątyni Boga, zostaje nazwany *filarem* podtrzymującym obrazową budowlę. Oba wyrażenia wskazują na stałość, niezmienność i stabilność. Objawiona Boża prawda zapewnia całej budowli Kościoła trwałość i niewzruszoność, a w konsekwencji i wiarygodność. Tymi filarami

i podporami są w równej mierze Kościół (interpretacja eklezjologiczna) i jego pasterze (interpretacja personalna)¹⁶.

Członkowie wspólnoty Kościoła, chrześcijanie, wzywani są do tego, aby „rozsądnie, sprawiedliwie i pobożnie żyć na tym świecie” (Tt 2, 12). Wszyscy też, bez względu na płeć, wiek i status społeczny winni prowadzić życie zgodne z tym, czego domaga się i spodziewa po nich zdrowa nauka. Władzy świeckiej powinni okazywać posłuszeństwo (por. Tt 3, 1). Ci zaś, którzy nie należą do wspólnoty i nie znają jej praw, nie mają też prawa do stawiania jej zarzutów (por. 1Tm 6, 1; Tt 2, 5.8.10).

W sposób szczególny Paweł odnosi się do osób sprawujących urzędy w Kościele¹⁷. Wskazuje, iż powinni oni spełniać określone wymogi. Jednym z takich urzędów jest urząd biskupa, którego mają wspomagać diakoni. Urzędy te mogą otrzymać jedynie ci, którzy odznaczają się nienagannym sposobem życia, dobrą sławą oraz odpowiednimi umiejętnościami. Poszczególne wymogi wyliczone są w katalogu w 1 Tm 3, 1–13 oraz w Tt 1, 6–9. Współpracownik apostoła winien być wzorem dla wierzących (por. 1 Tm 4, 12; Tt 2, 7); powinien strzec swojej owczarni oraz zdrowej nauki i przekazywać ją osobom odpowiedzialnym i godnym zaufania, aby i oni mogli skutecznie pouczać (por. 2 Tm 1, 13–14; 2, 2). Jako „dobry żołnierz Jezusa Chrystusa” prezbiter musi być gotów znosić cierpienia i prześladowania (por. 1 Tm 1, 18; 2 Tm 1, 8).

Odpowiedzialność za przekazywanie depozytu wiary spoczywa na osobach godnych zaufania. Dla zrozumienia zagadnienia tradycji i sukcesji istotny jest następujący fragment: „Co ode mnie usłyszysz w obecności wielu świadków, przekaz zaufanym mężom, którzy będą zdolni do tego, by także innych pouczyć” (2 Tm 2, 2). Stwierdzenie Pawła podkreśla formalny charakter Ewangelii jako nauki, której integralność gwarantuje wiarygodny przekaz. Otrzymują go bezpośredni uczniowie apostoła, którzy dalej winni przekazywać go „zaufanym mężom”. W ten sposób prawdziwa Ewangelia dociera do nauczycieli w Kościele i przez nich staje

¹⁶ Por. C. Spicq, *Les Epitres Pastorales*, Paryż 1969, s. 466; H. Muszyński, *Interpretacja 1 Tm 3, 15 w świetle źródeł qumrańskich i patrystycznych*, „Studia Pelplińskie” 5 (1975), s. 37–62. Według opinii Euzebiusza z Cezarei wyrażenie „kolumna i podwalina prawdy” można odnosić w sposób szczególnie do męczenników, którzy stali się w wierze przypiętowali krwią męczeńską. Euzebiusz określa ich mianem niewzruszonych filarów wiary. Por. Euzebiusz z Cezarei, *Historia kościelna*, v 17, 43; vi 41, 14.

¹⁷ Por. J. Stępień, *Listy do Tesaloniczan i pasterskie. Wstęp — przekład z oryginału — komentarz*, Poznań-Warszawa 1979, s. 453–468.

się w nim żywa i obecna. Każdy przełożony gminy ponosi odpowiedzialność tak za głoszoną wiernym naukę, jak i za odpowiednie przekazanie jej właściwym mężom (por. 1 Tm 5, 22). Pasterze wspólnoty winni czuwać nad poprawnym zachowaniem depozytu wiary (por. 1 Tm 6, 20; 2 Tm 1, 14). Paweł żywi także nadzieję, że Bóg ma moc, by powierzone dobro ustrzec (por. 2 Tm 1, 12).

Podsumowanie

Paweł przeważnie mówi o wierze w sensie zaufania Chrystusowi lub Bogu. Jest to postawa, która dzięki Bożej łasce, umożliwiła ludziom wyjście z własnej grzeszności i nawiązanie właściwej relacji z Bogiem. Listy pasterskie inaczej patrzą na kwestię wiary. Nade wszystko ustalają zasadę kontynuacji tradycji apostołskiej, która odnosi się do wszystkich przewidzianych następców Apostołów, którym przysługuje prawo i obowiązek autorytatywnego przekazywania wiary swoim następcom. Wiary rozumianej jako depozyt doktrynalny.

Wiara, którą głosi Kościół, jest wiarą wywodzącą się od apostołów. Jest to przekazane przez nich dobro, ostoja jedynej i prawdziwej nauki. Ewangelia Pawła (2 Tm 1, 11; 2, 8) jest depozytem — depozytem Pawła Apostoła, dla tego cennego skarbu znosi on cierpienia i wszelkie trudy. Z pomocą Boga apostoł pragnie strzec go „aż do owego dnia” (2 Tm 1, 12). Kościół strzeże tego depozytu i przekazuje dalej. Tradycja i sukcesja są zatem związane z Kościołem, w którym realizuje się przekaz wiary. Przez urząd i sukcesję zostaje zagwarantowana autentyczność i nieskazitelność prawowitej doktryny wiary apostołskiej. Z zasady tradycji i sukcesji wypływa także zasada urzędu zwierzchnika gminy. Z nim związany jest charyzmat urzędu czy władzy apostołskiej przekazany poprzez włożenie rąk (por. 1 Tm 4, 14; 5, 22; 2 Tm 1, 5), który ujawnia się w strzeżeniu, głoszeniu i przekazywaniu prawowitej nauki.

Wiara jest zaufaniem okazywanym Chrystusowi, ale także jest chrześcijańskim sposobem życia — wiary, która wynika z zaufania. Słowa: „Siebie samych badajcie, czy trwacie w [jedynej] wierze, siebie samych doświadczajcie!” (2 Kor 13, 5) znaczą nie tylko „badajcie czy nadal ufacie Chrystusowi”, ale odwołują się do rozumienia prawdy, która wynika z zaufania do Zbawiciela. W listach pasterskich rzeczą istotną jest to, aby ludzie, szczególnie przywódcy, trwali w „zdrowej wierze” (1 Tm 1, 13; 2, 2).